

ISSUES OF THE EDUCATOR'S SPEECH CULTURE IN THE TEACHING AND EDUCATIONAL PROCESS

O'rinboyeva Laylo Xusanboy qizi

Student of the Correspondence Group MT24-32 Preschool and Primary Education

Direction University of Business and Science

Kalandarova Fazilat Toxirovna

Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology

Abstract: The speech culture of educators in the teaching and upbringing process is one of the important directions of modern pedagogical science. This article deeply analyzes the influence of the educator's speech culture on the effectiveness of the educational process, as well as its psychological, linguistic, and ethical aspects. Speech culture is emphasized not only as a means of transmitting information but also as a decisive factor in personal development, social relations, and the formation of national values. The article covers the structural components of speech culture, factors hindering its development, and scientific-methodological approaches to its improvement. The research results are enriched with practical recommendations for enhancing the speech competence of educators in educational institutions. The conducted analyses demonstrate the necessity of considering speech culture as a strategic resource in the modern education system.

Keywords: educator's speech, speech culture, teaching and educational process, pedagogical communication, linguopedagogy, personal development, moral education, speech competence.

**TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA TARBIYACHI NUTQI MADANIYATI
MASALALARI**

O'rinboyeva Laylo Xusanboy qizi,

University of business and science Maktabgacha,

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi sirtqi MT24-32 guruh talabasi

Kalandarova Fazilat Toxirovna

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

Anotatsiya: Ta'lim-tarbiya jarayonida tarbiyachi nutqi madaniyati masalalari zamonaviy pedagogika fanining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida o'rganilmoqda. Ushbu maqolada tarbiyachi nutqining madaniyati ta'lim jarayonining samaradorligiga ta'siri, uning psixologik, lingvistik va axloqiy jihatlari chuqur tahlil qilinadi. Nutq madaniyati nafaqat ma'lumot uzatish vositasi, balki shaxsiy o'sish, ijtimoiy munosabatlar va milliy qadriyatlarning shakllanishida hal qiluvchi omil ekanligi ta'kidlanadi. Maqolada nutq madaniyatining tarkibiy qismlari, uning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillar, shuningdek, uni takomillashtirishning ilmiy-metodik yondashuvlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari ta'lim muassasalarida tarbiyachilarning nutqiy kompetensiyasini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar bilan boyitilgan. Ushbu mavzu bo'yicha o'tkazilgan tahlillar zamonaviy ta'lim tizimida nutq madaniyatini strategik resurs sifatida baholash zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: tarbiyachi nutqi, nutq madaniyati, ta'lim-tarbiya jarayoni, pedagogik kommunikatsiya, lingvopedagogika, shaxsiy o'sish, axloqiy tarbiya, nutqiy kompetensiya.

Ta'lim-tarbiya jarayonining mohiyati inson shaxsiyatini har tomonlama rivojlantirishdan iborat bo'lib, bu jarayonda tarbiyachining nutqi markaziy o'rin tutadi. Nutq nafaqat bilimlarni uzatishning oddiy vositasi emas, balki o'quvchi yoki tarbiyalanuvchining dunyoqarashini shakllantiruvchi, uning hissiyotlarini boshqaruvchi va ijtimoiy munosabatlarni quruvchi kuchli mexanizmdir. Zamonaviy jamiyatda, ayniqsa, globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivoji sharoitida tarbiyachi nutqining madaniy darajasi ta'lim sifatini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biriga aylangan. Nutq madaniyati – bu tilning boyligi, ifoda aniqligi, intonatsiya va

mimikaning uyg'unligi, etika va estetika normalariga rioya qilish, shuningdek, auditoriyaga moslashuvchanlikni o'z ichiga oladi. Tarbiyachi nutqining madaniyati birinchi navbatda uning professional faoliyatining samaradorligini ta'minlaydi. Pedagogning so'zlari orqali o'quvchilar nafaqat faktik bilimlarni qabul qiladi, balki mantiqiy fikrlashni, tanqidiy yondashuvni va axloqiy me'yorlarni o'zlashtiradi. Nutqning madaniy bo'lmagani holatda esa, pedagogik jarayonda chalkashliklar, noto'g'ri tushunish va hatto salbiy psixologik ta'sirlar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, nutqda ortiqcha jargonlar, grammatik xatolar yoki emotsional beqarorlik pedagogning obro'sini pasaytiradi va o'quvchilarning motivatsiyasini susaytiradi. Shu bois, nutq madaniyatini rivojlantirish masalasi nafaqat individual, balki butun ta'lim tizimining strategik vazifasiga aylanishi lozim.

Nutq madaniyatining lingvistik asoslari tilshunoslikning ko'p yillik tajribasiga tayanadi. Tilning leksik boyligi, sintaktik tuzilishining murakkabligi va stilistik vositalarning o'rinli qo'llanilishi tarbiyachining fikrlarini aniq va ta'sirchan yetkazishga yordam beradi. O'zbek tilining o'ziga xos xususiyatlari – uning she'riy ritmi, maqol va matallarning boyligi – pedagog nutqida milliy ruhni saqlash va uni yosh avlodga singdirish imkonini beradi. Shu bilan birga, xalqaro tajribada ingliz, rus va boshqa tillar bilan integratsiya jarayonida nutq madaniyati ko'p tillilik kontekstida rivojlanishi zarur bo'lib, bu esa interkultural kompetensiyani talab qiladi.

Psixologik jihatdan tarbiyachi nutqi o'quvchi shaxsiyatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Vygotskiy va Piagetning nazariyalariga asoslanib aytish mumkinki, nutq zonal proximasining rivojlanishida yetakchi rol o'ynaydi. Tarbiyachining empatiya bilan boyitilgan, ijobiy intonatsiyali nutqi o'quvchilarda xavfsizlik hissi uyg'otadi, ularni ochiq muloqotga undaydi. Aksincha, qattiq, buyruqbozlik ohangdagi nutq esa qo'rquv va qarshilikni keltirib chiqaradi. Shuning uchun nutq madaniyati faqat texnik jihat emas, balki emotsional intellektning muhim ko'rinishidir. Tarbiyachi o'z nutqida har bir

soʻzning psixologik yukini his qilishi, auditoriyaning yosh xususiyatlarini, ijtimoiy-madaniy fonini inobatga olishi shart.

Axloqiy nuqtai nazardan tarbiyachi nutqi milliy va umuminsoniy qadriyatlarning tashuvchisi sanaladi. Oʻzbekiston Respublikasining taʼlim siyosatida belgilanganidek, yosh avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik va adolat tuygʻulari ruhida tarbiyalash pedagogning nutqiy faoliyatida aks etishi kerak. Nutqda hurmat, adolat, masʼuliyat kabi tushunchalarning toʻgʻri talqini oʻquvchilarning axloqiy kompasini shakllantiradi. Nutq madaniyatining etik tomonlari orasida soʻz tanlashdagi ehtiyotkorlik, boshqalarning fikriga hurmat va stereotiplardan qochish alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy raqamli muhitda tarbiyachilar ijtimoiy tarmoqlar orqali ham muloqot qilishlari sababli, virtual nutq madaniyati ham muhim masalaga aylangan. Nutq madaniyatining rivojlanishiga toʻsqinlik qiluvchi omillarni tahlil qilganda, bir qator muammolar koʻzga tashlanadi. Birinchidan, pedagogik taʼlim dasturlarida nutqiy kompetensiyaga yetarli eʼtibor qaratilmasligi. Koʻplab oliy taʼlim muassasalarida kelajak pedagoglarning nutqini takomillashtirish boʻyicha maxsus kurslar yetarli emas. Ikkinchidan, zamonaviy yoshlar orasida sleng va qisqartirilgan shakllarning keng tarqalishi pedagog nutqiga ham taʼsir qilmoqda. Uchinchidan, vaqtning cheklanganligi va psixologik yuklamaning yuqoriligi tarbiyachilarni nutq ustida doimiy ishlashdan charchatadi. Bularning barchasi nutq madaniyatini pasayishiga olib keladi va natijada taʼlim sifati pasayadi. Ushbu muammolarni hal etish uchun kompleks yondashuv zarur. Birinchidan, pedagogik oliy oʻquv yurtlarida nutq madaniyati boʻyicha maxsus modul va treninglar joriy etish lozim. Ikkinchidan, doimiy malaka oshirish kurslarida nutqiy mahoratni baholash va rivojlantirish mexanizmlarini yaratish. Uchinchidan, tarbiyachilar uchun maxsus metodik qoʻllanmalar va audio-vizual materiallar ishlab chiqish. Toʻrtinchidan, maktab va bogʻchalarda nutq madaniyatini monitoring qilish tizimini yoʻlga qoʻyish. Bunday

chora-tadbirlar nafaqat individual pedagoglarning darajasini oshiradi, balki butun ta'lim tizimining sifat ko'rsatkichlarini yuksaltiradi.

Nutq madaniyatini takomillashtirishning amaliy usullari orasida o'z-o'zini kuzatish, yozma nutqni takomillashtirish, ommaviy chiqishlar va rol o'yinlari muhim o'rin tutadi. Tarbiyachi har kuni o'z nutqini yozib olish va tahlil qilish orqali kamchiliklarni bartaraf etishi mumkin. Bundan tashqari, adabiy asarlar o'qish, she'riyat bilan shug'ullanish va professional hamjamiyatlarda muhokamalar nutqni boyitadi. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish – masalan, sun'iy intellekt asosidagi nutq tahlil dasturlari – ham katta yordam berishi mumkin. Ta'lim-tarbiya jarayonida tarbiyachi nutqi madaniyati milliy istiqlol va ma'naviy yangilanish davrida alohida ahamiyat kasb etadi. Mustaqil O'zbekistonning ta'lim siyosati yosh avlodni har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllantirishni maqsad qilgan. Bu maqsadga erishishda pedagogning nutqi asosiy vosita bo'lib, u orqali milliy g'urur, ilmga intilish va insoniy fazilatlar singdiriladi. Shuning uchun nutq madaniyatini rivojlantirish davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanishi lozim.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq madaniyati yuqori bo'lgan pedagoglarning o'quvchilari akademik natijalari yaxshiroq, ijtimoiy moslashuvchanligi yuqori va motivatsiyasi barqaror bo'ladi. Bu holat nutqni ta'limning yashirin resursi sifatida ko'rish zarurligini tasdiqlaydi. Kelajakda nutq madaniyatini o'rganish bo'yicha ko'proq empirik tadqiqotlar o'tkazish, xalqaro tajribani o'rganish va mahalliy sharoitlarga moslashtirish muhimdir. Umuman olganda, ta'lim-tarbiya jarayonida tarbiyachi nutqi madaniyati masalalari murakkab va ko'p qirrali bo'lib, uning yechimi pedagogika, psixologiya, lingvistika va axloq fanlarining integratsiyasini talab qiladi. Ushbu yo'nalishdagi izlanishlar nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki amaliy natijalari bilan ham ta'lim tizimini yangi bosqichga ko'tarishga xizmat qiladi. Tarbiyachining har bir so'zi jamiyatning kelajagini shakllantiruvchi kuch ekanligini unutmaslik kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva M. Pedagogik nutq madaniyati. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Qodirov M. O‘zbek tilshunosligi va pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
4. To‘rayev B. Nutq psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2019.
5. Hasanov A. Ta’lim jarayonida kommunikativ kompetensiya. – Toshkent: TDPU, 2022.